

حکم اثبات هلال ماه با محاسبات علم نجوم

نویسنده: جابر عبدالونده العازمی - ترجمه: مظهر نعمتی دزآوری

مقدمه: آغاز ماه قمری و رویت هلال ماه شب اول ماه همیشه دغدغه اصلی مسلمانان بوده است و این مهم به خصوص در مورد ماه مبارک رمضان و ماه ذی الحجه که دو فریضه واجب روزه و حج در آنها انجام می‌شود، از اهمیت بیشتری برخوردار می‌شود در این سلسله نوشتار سعی شده است به اختصار، مساله ی اثبات هلال ماه با محاسبات نجومی که اختلاف بسیاری پیرامون آن بین محققان قدیم و جدید وجود داشته بیان گردد، گرچه محاسبات علم نجوم دارای قدمت زیاد است اما می‌توان از این نظر که این علم در اعصار اخیر پیشرفت و تغییر سرسام آوری نموده است، آن را از امور مستحدثه به حساب آورد که با وجود جزئیات و دقائقی که در این علم صورت گرفته اما دگر بار، همانند قرون قبلی به محض نزدیک شدن به ماه رمضان یا پایان آن، گمانه زنیها در تعیین زمان اول و پایان این ماه شدت می‌گیرد و اختلافات در این زمینه زیاد می‌شود منشأ اختلاف در این مساله مبنی بر دو مدار بوده است:

اول: اختلاف در فهم دلایل وارد شده در این زمینه و چگونگی راهبری و گرایش این دلایل.

دوم: اختلاف پیرامون مقدار دقت محاسبات علم نجوم و میزان مشروعیت اعتماد بر آن.

نظر مذاهب فقهی در اثبات هلال ماه رمضان بر اساس محاسبات نجومی

فقهاء مذاهب، درباره ی حکم عمل به محاسبات نجومی برای اثبات هلال رمضان در قالب مانعین و موافقین و قائلین به تفصیل (تقسیم بندی موضوع) باهم اختلاف دارند، که توضیح آن خواهد آمد:

- نظر مانعین (مخالفین): (برخی از علماء بر این عقیده اند که به هیچ عنوان نمی‌توان شروع ماه را با محاسبات فلکی ثابت نمود و این رای جمهور فقهاء حنفیه)^۱ (و مالکیه)^۲ (و جمهور شافعیه)^۳ (و حنابله)^۴ (و نظر برگزیده ی ابن تیمیه)^۵ (است، و برخی فقهاء معاصر هم از جمله شیخ محمد ابراهیم^۱ لوشیخ عبدالعزیز بن باز)^۶ (و شیخ محمد بن صالح العثیمین)^۸ (و شیخ بکر ابوزید)^۹ (هم گرایش به این نظر دارند.

و کمیته ی دائمی پژوهشهای علمی و افتاء عربستان^{۱۰} (و مجمع فقهی اسلامی جده)^{۱۱} (و کمیته ی فتوی اردن هاشمی)^{۱۲} (هم بر این اساس فتوی نموده اند.

- نظر مجوزین (موافقین) : برخی از علماء بر این نظر هستند که عمل بر اساس محاسبات فلکی و اعتماد بر آن جهت اثبات هلال ماه رمضان جایز است که از فقهاء متقدمی چون مثل ابن دقیق العید^{۱۳} (ونووی)^{۱۴} (در المجموع این نظر نقل شده است. و برخی دانشمندان معاصر هم همچون شیخ معیطی^{۱۵} (و شیخ طنطاوی جوهری^{۱۶} (و شیخ احمد شاکر^{۱۷} (و شیخ محمد رشید رضا^{۱۸} (و دکتر مصطفی الزرقا^{۱۹} (و دکتر شرف القضاة^{۲۰} (این نظر را دارند.
- قائلین به تفصیل (تقسیم موضوع برای صدور حکم) : بعضی از دانشمندان معتقد به جواز عمل بر اساس محاسبات فلکی در اوقاتی هستند که آسمان صاف و روشن نیست و ابری می باشد و این نظر ابن دقیق العید^{۲۱} (از متقدمین، و شیخ احمد العُماری^{۲۲} (و دکتر محمد عبداللطیف الفرفور^{۲۳} (از معاصرین است.

فقهاء دیگری نیز هستند که بر این باورند ،محاسبات نجومی تنها برای کارهای محاسباتی از قبیل ماشین حساب کاربرد دارد و لا غیر.^{۲۴}

و برخی از فقهاء هم به این محاسبات عمل می کنند اما در جهت نفی چیزی نه اثبات مطلبی ، آنها می گویند اگر محاسبات فلکی بر عدم امکان رویت هلال ماه دلالت نماید پس شهادت کسی، مبنی بر رویت هلال پذیرفته نیست زیرا که در این مساله ،محاسبات نجومی بر رویت مقدم است ، اما اگر از نظر محاسبات فلکی ، امکان رویت وجود داشته باشد بنابراین ،شهادت کسی که خبر از رویت هلال ماه دهد پذیرفتنی است نه محاسبات فلکی، موافقین این نظر از متقدمین تقی الدین سبکی^{۲۵} (، و از معاصرین شیخ عبدالله بن منیع^{۲۶} (و شیخ یوسف القرضاوی^{۲۷} (می باشند. همچنین وزارت اوقاف و امور اسلامی کویت^{۲۸} (و کنگره ی تنظیم ابتداء ماه های قمری که در کویت اجرا شد^{۲۹} (هم این نظر را پذیرفته است.

علت اختلاف:

اسباب اختلاف در این مساله چهار مورد هستند:

- اختصار در این سخن پیامبر (ص) : لا تَصُومُوا حَتَّى تَرَوْا الْهَلَالَ ، وَلَا تَفْطِرُوا حَتَّى تَرَوْهُ ، فَإِنْ غَمَّ عَلَيْكُمْ فَأَقْدُرُوا لَهُ. [۱۲](#)

در این حدیث در معنای تقدیر در کلمه ی “فاقدروا ” اختلاف شده است که آیا منظور از آن تکمیل ماه به سی روز است و یا منظور از تقدیر ، منازل ماه و عمل بر اساس محاسبات نجومی می باشد.^{۱۳}

- اختلاف در دلیل شرعی برای واجب شدن روزه ، که آیا رویت هلال ماه ، روزه را واجب می کند یا تنها علم به ورود ماه رمضان ، روزه را واجب می گرداند.
- اختلاف در رسیدن به یقین یا نرسیدن ، با محاسبات فلکی ، یعنی، برخی فقهاء محاسبات فلکی را یقین آور و برخی دیگر آن را مفید ظن می دانند.
- دیدگاه برخی دیگر از فقهاء متقدم که محاسبات فلکی را نوعی طالع بینی برای پیشگویی و خبردادن از غیب می دانند که از طرف شرع نهی شده است.

حکم اثبات هلال ماه با محاسبات علم نجوم (بخش دوم)

منبع: کتاب فتاوی معاصر پیرامون قضایای جدید روزه/ نویسنده : جابر عبدالونده العازمی – ترجمه :
مظهر نعمتی دزآوری/ نشر احسان

پانوشت ها:

- ۱ . الکاسانی ، بدائع الصنائع ، ۲/ ۲۲۰ ، العینی، البنايه، ۴/ ۱۷، ابن نجيم، البحر الرقائق ، ۲/ ۴۶۰، ابن الهمام ، شرح فتح القدير، ۲/ ۳۱۸.
2. القرافی ، الذخيره، ۲/ ۳۱۴، القاضی عبدالوهاب، المعونه ۱/ ۲۸۱، ابن رشد ، بدایه المجتهد، ۱/ ۴۲۴ ، الحطاب ، مواهب الجليل ، ۳/ ۲۸۹.
3. الماوردی ، الحاوی الكبير، ۳/ ۴۰۷ ، الرملي، نهایه المحتاج ، ۳/ ۱۵۳ ، النووی، المجموع ، ۶/ ۱۷۸ ، الرافعی ، العزيز شرح الوجيز ، ۳/ ۱۷۸.
- ۴ . ابن قدامه ، المغنی ، ۳/ ۲۱ ، ابن مفلح ، المبدع ، ۳/ ۶ ، البهوتی، كشاف القناع ، ۲/ ۱۳۱ ، البهوتی ، شرح منتهی الارادات ، ۲/ ۳۳۸.

5. ابن تیمیه ، مجموع فتاوی، ۲۵ / ۱۳۱]. ۱

6. ابن ابراهیم ، فتاوی و رسائل سماحه الشیخ محمد بن ابراهیم ، (۱۵۱/۴).

ایشان محمد بن ابراهیم بن عبداللطیف آل شیخ ، فقیه حنبلی است که در سال ۱۳۱۱ ه در ریاض متولد شد و سرپرستی و ریاست چدینن جایگاه و منصب را بر عهده داشته است از جمله: مفتی کشور عربستان سعودی ، ریاست قضاة و شوون اسلامی ، رئیس سازمان رابطه ی اسلامی از بدو تاسیسش ، همچنین ایشان دارای تالیفات متعددی می باشد از جمله : تحکیم القوانین ، الجواب المستقیم و فتاوی بسیاری که در سیزده مجلد به چاپ رسیده است، ایشان در سال ۱۳۸۹ ه وفات نمودند ، زرکلی ، خیر الدین، الاعلام، ط ۱۳، م ۸ ، دار العلم للملایین، بیروت، ۱۹۹۸م، (۳۰۶/۵).

7. ابن باز، مجموع فتاوی و مقالات متنوعه لعبدالعزیز بن باز، (۱۰۹/۱۵).

ایشان محمد بن عبدالله بن عبدالرحمن آل باز فقیه حنبلی غیر مقداست که در سال ۱۳۳۰ ه در ریاض متولد شد ، در بسیاری از مناصب منصوب شده است از جمله: مفتی عام عربستان سعودی، ریاست هیات کبار العلماء ، ریاست مجمع فقه اسلامی تابع سازمان رابطه ی اسلامی ، از جمله تالیفات ایشان : الفوائد الجلیله فی المباحث الفرضیه ، نقد القومیه و مجموعه ای از فتاوی بسیار زیاد که در بیست و شش مجلد چاپ شده اما تکمیل نگردید، در سال ۱۳۴۰ ه در طائف وفات نمود و در مکه بر او نماز خوانده شد و همانجا دفن گردید ، العلاونه، احمد، ذیل الاعلام، ط ۱، دار المناره، جده، ۲۰۰۲ م ، (۱۰۷/۲).

8. العثیمین ، فتاوی فی الاحکام الصیام لابن العثیمین ، صفحه ۳۶ . ایشان محمد بن صالح بن محمد بن عثیمین التمیمی ، در سال ۱۳۴۷ ه در قصیم متولد شد، مدرس دانشگاه امام محمد بن سعود شاخه ی قصیم بود، به عنوان عضوی در هیات کبار علماء عربستان سعودی برگزیده می شود ، تعداد زیادی تصنیفات و شروح بر کتب دیگر دارد از جمله: الشرح الممتع علی زاد المستنقع ، قول المفید علی کتاب التوحید، شرح عقیده الواسطیه، ایشان در سال ۱۴۲۱ ه وفات نمود ، الزهرانی، ناصر بن مسفر، ابن عثیمین الامام الزاهد، ص ۲۷ .

9. ابوزید بکر بن عبدالله ، فقه النوازل، ط ۱ ، م ۲ ، موسسه الرساله ، بیروت، ۲۰۰۲ م، (۱۸۹/۲) .
ایشان بکر بن عبدالله ابو زید عضو هیات کبار علماء عربستان سعودی می باشد.

۱۰ . الدویش ، فتاوی اللجنة الدائمہ للبحوث العلمیه والافتاء فی المملکه العربیه السعودیه ، ۱۰ / ۱۰۴ .

11. مجله الفقه الاسلامی ، جده ، دوره الثالثه ، ، لموتمر مجمع فقه الاسلامی ، العدد الثالث ، الجزء الثاني ، سنه ۱۹۸۷ م ، ص ۱۰۸۵ .

12. الفتوى التي وردت في البند ۷ من محضر جلسه الافتاء ۱۹۸۷ / ۹ ، بتاريخ ۱۰ رمضان ، ۱۴۰۷ هـ

13. ابن دقيق العيد ، إحكام الأحكام شرح عمده الأحكام ، تحقيق محمد الأزهرى ، ط ۱ ، م ۲ ، دارالكتب العلميه ، بيروت ، ۲۰۰۰ م ، (۱ ، الجزء ۱/۲) ، ايشان محمد بن على بن وهب بن مطيع القشيري أبو الفتح تقى الدين مشهور به امام ابن دقيق العيد ، فقيه محقق در دو مذهب مالکی و شافعی می باشد ، در سال ۶۲۵ هـ در مصر متولد و در دمشق و اسکندريه علوم دينی را فراگرفت سپس به قاهره منتقل شد و امر قضاوت سرزمينهای مصر را عهده دار گرديد ، تصنيفات زيادی دارد از جمله : إحكام الأحكام ، الإمام باحاديث الأحكام ، ايشان در سال ۷۰۲ در قاهره وفات نمود .

14. النووى ، المجموع ، ۱۸۸/۶ . [۱]

۱۵ . المطيعى ، محمد ، ارشاد اهل الملة الى اثبات الاهله ، تحقيق حسن احمد ، ط ۱ ، دار ابن حزم ، بيروت ، ۲۰۰۰ م ، ص ۱۸۳ .

۱۶ . طنطاوى ، رساله الهلال ، ص ۴۷ .

۱۷ . شاکر ، اوائل الشهور العربيه ، هل يجوز اثباتها بالحساب الفلكى ، ط ۲ ، مکتبه ابن تيميه ، مصر ، ۱۴۰۷ هـ ، ص ۱۵ .

18. رضا ، اثبات شهر رمضان و بحث العمل فيه وفي غيره بالحساب ، مجله المنار ، شماره ۲۸ (جزء ۶۸/۱) .

ايشان شيخ محمد رشيدبن على رضا بن خليفه القلمونى ، صاحب مجله ى المنار ، در سال ۱۲۸۲ هـ در قلمون از توابع طرابلس شام متولد گرديدف يکى از عالمان اصلاح گر جهان اسلام است آگاه به حديث ، ادبيات عرب و تفسير قرآن است در مصر ، همراه و ملازم شيخ محمد عبده و شاگرد او بوده است از مشهورترين آثار علميش مجله ى المنار و تفسير قرآن الکریم می باشد ، ايشان در مصر به سال ۱۳۵۴ هـ وفات يافت ، الزرکلى ، الأعلام ، (۱۲۶/۶) .

19. مکی ، مجد احمد ، فتاویٰ مصطفیٰ الزرقا ، ط ۲ ، دارالقلم، دمشق ، ۲۰۰۱ م ، ص ۱۵۷ ،
والزرقا ، حول اعتماد الحساب الفلکی لتحديد بدايه الشهور القمریه هل يجوز شرعاً او لا يجوز ، مجله
الفقه الاسلامی، جده، دور دوم ، (۹۲۷/۲) .

ایشان مصطفیٰ احمد بن محمد بن السید بن عبدالقادر الزرقا ، فقیه نوگرا در فقه حنفی، آگاه به ادبیات
و شعر عربی، در سال ۱۳۲۵ ه در حلب بدنیا آمد و همانجا تعلیم دید، و مشغول کار وکالت و تدریس شد
و مناصب دو وزارت دادگستری و اوقاف سوریه را عهده دار گردید پس از آن از سیاست دور شد و یکی
از اعضاء مجمع فقه اسلامی در جده و مکه گردید ، ایشان تصنیفات عدیده ای دارند از جمله : المدخل
الفقهی، الفقه الاسلامی و مدارس، سرانجام ایشان در ریاض به سال ۱۴۲۰ ه وفات یافت ، العلاونه ، ذیل
الاعلام ، ج ۱۹۰/۲ .

۲۰ . القضاء ، شرف ، ثبوت الشهر اقمري، مجله الدراسات ، الاردن ، شماره ۲ ، جلد ۲۶ ، ۱۹۹۰ م ،
ص ۴۵۲ .

ایشان استاد دانشکده ی شریعت دانشگاه اردن است.

21. ابن دقیق العید ، احکام الاحکام شرح عمده الأحکام ، ۱۶۱/۲.]۱

۲۲ . الغماری ، توجیه الانظار لتوحيد المسلمين فی الصوم والافطار ، ط ۱ ، دارالنفائس ، عمان ، ۱۹۹۹
م ، ص ۵۲ . ایشان احمد بن محمد بن الصدیق بن احمد الغماری الازهری المغربی ، شافعی مذهب و در
سال ۱۳۲۰ ه در بطنجه متولد گردید ، و در قاهره ماندگار شد ، تصنیفات متعددی دارد از جمله : مطالع
البدور فی جوامع اخبار البرور ، اقامه الدلیل ، ایشان در سال ۱۳۸۰ ه در قاهره وفات نمود ، زرکلی ،
الاعلام ، (۵۰/۶) .

23. الفرفور، محمد عبداللطیف، رساله بلغه المطالع فی بیان الحساب والمطالع ، مجله مجمع الفقه
الاسلامی، بجه ، الدور الثانيه ، العدد الثاني ، ۹۰۳/۲ .

۲۴ . السبکی ، العلم المنشور فی اثبات الشهور، ص ۳۷ ، در ضمن چهار مقاله ی دیگر زیر نظر حسن
اسبیر ، ط ۱ ، دار ابن حزم ، بیروت ، ۲۰۰۰ م . ایشان علی بن عبدالکافی بن علی بن تمام السبکی
الانصاری الشافعی ، در سال ۶۸۳ در سبک از بخشهای مهم و برجسته ی مصر بدنیا آمد، و از قاهره به

به شام رفت و به قضاوت آنجا منصوب گردید ، مصنفات بسیاری دارد از جمله : مختصر طبقات الفقهاء ، المسائل الحلبیه ، و در سال ۷۵۶ ه در قاهره وفات نمود، زرکلی ، الاعلام ، (۳۰۲/۴)

۲۵ . المنیع ، عبدالله بن سلیمان ، مجموعه فتاوی و البحوث ، ط ۱ ، دار العاصمه ، الرياض ، ۱۹۹۹ م ، ص ۲۶۹ . ایشان عبدالله بن سلیمان بن المنیع ، رئیس محکمه ی تشخیص در مکه ، عضوی در هیات کبار علماء عربستان سعودی و عضو کمیته ی تقویم ام القری .

27. قرضای ، فقه الصیام ، ص ۴ .

۲۸ . وزاره الاوقاف والشؤون الاسلامیه بالکویت ، مجمع الفتاوی الصادره عن قطاع الافتاء والبحوث الشرعیه ، (۶۷/۳) .

۲۹ . کنفرانس تنظیم اوایل ماه های قمری در کشور کویت ، که از طرف کنگره ی وزارت اوقاف و امور اسلامی کویت در تاریخ ۲۶ فوریه ی ۱۹۷۳ نشأت گرفته است .

32. ابن ابراهیم ، فتاوی و رسائل سماحه الشیخ محمد بن ابراهیم ، (۱۵۱/۴) .